

AMERICKÝ SPISOVATEL JOHN STEINBECK V ČESKÝCH PŘEKLADECH

Martin MALENOVSKÝ

Abstrakt:

V příspěvku se zaměřujeme na vydávání knih amerického spisovatele Johna Steinbecka, nositele Nobelovy ceny za literaturu, v českém prostředí. Českou edici autorova rozsáhlého díla hodnotíme jako celek; zároveň se ale zaměřujeme také na jednotlivá období československých a českých dějin, která měla nemalý vliv na uvádění Steinbeckova díla do českého kontextu. Ve druhé části textu si všímáme zvláštností a zajímavostí, které doprovázely české překlady konkrétních autorových děl.

Klíčová slova:

John Steinbeck, americká literatura, čeština jako jazyk překladu, Československo

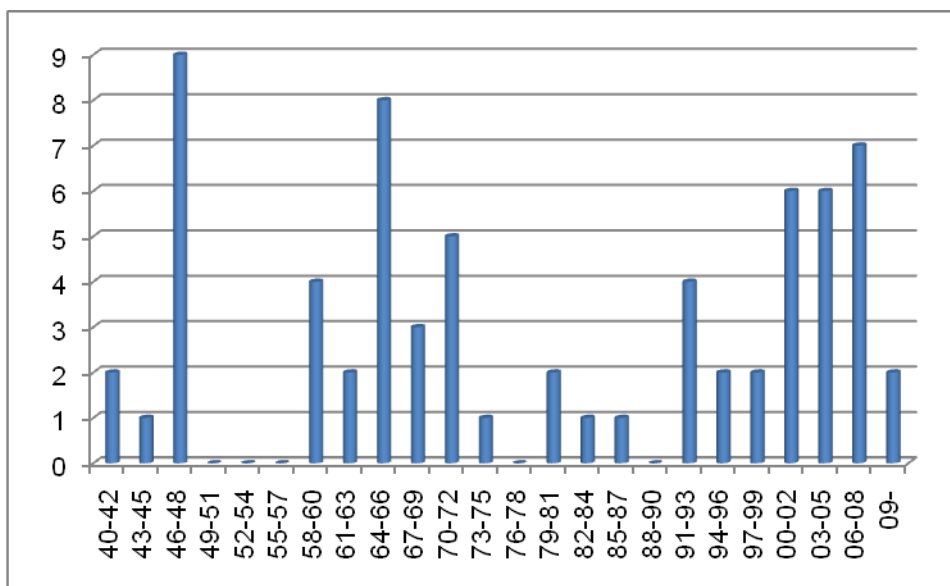
1. Česká edice díla Johna Steinbecka

1.1 Steinbeckovo dílo v českých vydáních

Do českého literárního kontextu vstupuje dílo Johna Steinbecka poprvé v roce 1941, kdy vychází autorova světově proslulá kniha *Hrozny hněvu*. Dosud posledním přeloženým dílem je román *Činy krále Artuše a jeho vznešených rytířů* (vyšel v roce 2009). Podíváme-li se na období bezmála sedmdesáti let, které se mezi těmito dvěma časovými mezníky rozprostírá, otevírá se nám český osud díla jedné z největších literárních osobností 20. století.

Steinbeckovo celoživotní literární dílo je značně rozsáhlé a tematicky různorodé. Stejně tak různorodé se jeví přijímání autorových knih do českého (potažmo československého) prostředí. Československý stát prošel od 30. do 90. let minulého století dramatickými obdobími a změnami, které se nemalou měrou odráží v historii české edice Steinbeckova díla.

Nejvýznamnější předěly, které se do ní promítly a zanechaly v ní znatelný otisk, představují druhá světová válka, ovládnutí moci v Československu komunistickou stranou po únoru 1948, postupné politické uvolňování po roce 1956, následný obrodný proces v 60. let, normalizace v 70. a 80. letech 20. století a konečně obnovení demokracie po roce 1989. Jak je z historického vědomí patrné, střídala se zde období pro Steinbeckovu tvorbu (a samozřejmě americkou, nebo ještě lépe západní literaturu jako takovou) příznivá i nepříznivá (viz *Graf č. 1*, který ukazuje počet vydání od roku 1940 po současnost).

Graf č. 1: Průběh vydávání českých překladů Steinbeckových knih

1.1.1 Druhá světová válka

Na začátku kapitoly uvádíme, že první česky vydanou Steinbeckovou knihou byly *Hrozny hněvu*. Stalo se tak v roce 1941 a román zůstává do konce druhé světové války jedinou „vlastovkou“. Důvodem odmlky nebyl v žádném případě čtenářský nezájem (ještě téhož roku se objevuje druhé vydání), ale cenzurní opatření, která začala v okupované zemi platit po vstupu Spojených států amerických do válečného konfliktu (v souvislosti s útokem na Pearl Harbour na sklonku roku 1941).

1.1.2 Obnovení Československa po 2. světové válce

K zásadnímu obratu dochází teprve po osvobození Československa v květnu 1945. Období let 1945-1948 představovalo pokus o obnovu demokracie a o navázání na tradice tzv. První republiky. Zároveň šlo o léta relativní svobody.

V tomto krátkém mezičase (1945-48) se objevuje deset nových vydání Steinbeckových knih (do tohoto čísla započítáváme také opakovaná vydání). Nově se jedná o tituly *Ryzáček*, *Bitva*, *O myších a lidech*, *Pláň Tortilla*, *Měsíc zapadá* a *Toulavý autobus*.

1.1.3 Únor 1948

Pro komunistickou stranu, která se dostala v únoru 1948 v Československu k moci, představovala západní literatura věc ideologicky nepřijatelnou. Steinbeckovi v tomto ohledu nepomohla ani jeho levicová orientace a kritický postoj ke kapitalismu (patrný např. z románů *Bitva* nebo *Hrozny hněvu*). V dlouhém rozmezí let 1949-57 nevyšla jediná Steinbeckova kniha.

1.1.4 Tání 50. let

K návratu Steinbeckových knih do českých knihkupectví dochází teprve na sklonku 50. let 20. století, kdy se v satelitním Československu začínají projevovat změny politického kurzu SSSR z roku 1956. Že šlo skutečně o uvolňování pozvolné, dokládají vydané tituly z let

1958-59. Poprvé se objevila novela *Perla* a opakovaných vydání se dočkaly romány *Bitva a Hrozny hněvu*. Příběhy všech tří knih vyprávějí, zjednodušeně řečeno, o obyčejných lidech, kteří bojují o svou existenci v prostředí bezohledného kapitalismu. Marxističtí cenzoři si knihy zjednodušili na poučku o „třídním boji“ a jako ideologicky neproblémové je umožnili vydat.

1.1.5 Obrodný proces 60. let

Ke skutečnému rozmachu díla Johna Steinbecka dochází teprve v uvolněnější atmosféře 60. let 20. století. V rozmezí let 1960-69 vyšlo čtrnáct autorových knih. V příznivé době se objevily také „lumpenproletářské“ (hodnocení oficiální dobové kritiky, srov. Vendyš, 1960) prózy *Pláň Tortilla* nebo *Na Plechárně*, které v tuhých 50. letech nepřicházely vůbec v úvahu. Prvního vydání se v tomto období dočkaly knihy *Toulky s Charleym za poznáním Ameriky*, *Zima naší úzkosti*, *Na Plechárně*, *Byla kdysi válka*, *Na východ od ráje* a *Nebeské pastviny*.

1.1.6 Normalizace

V prvních normalizačních letech ještě doznívá steinbeckovská vlna z let šedesátých. Cenzurní zásahy pronikají do kulturní oblasti postupně. Díky tomu ještě mohlo v rozmezí let 1969-73 vyjít sedm autorových knih. Mezi tituly vydanými poprvé nacházíme *Nebeské pastviny*, *Neznámému bohu*, *Sladký čtvrtek* a *Pohár zlata*.

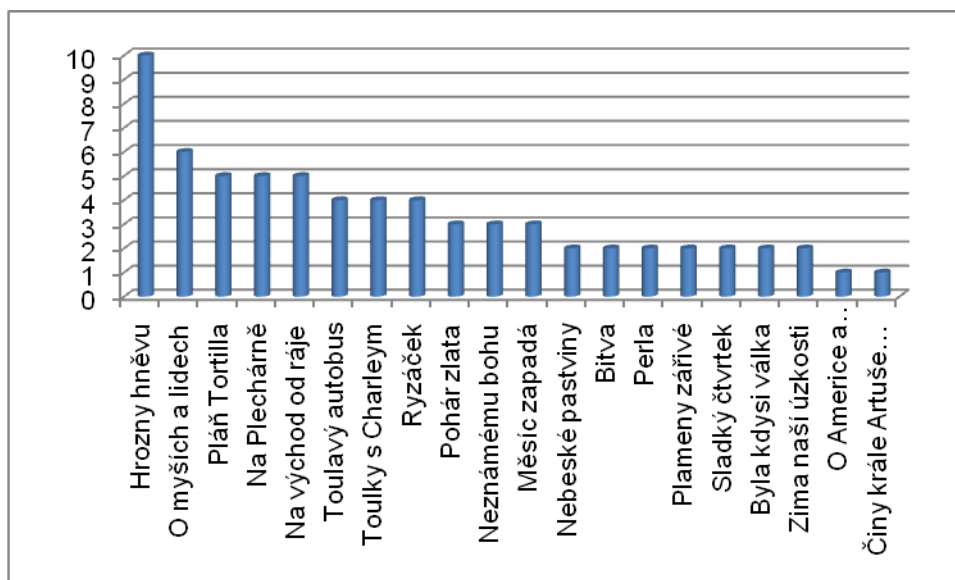
Ve zbytku normalizačního dvacetiletí vycházejí Steinbeckovy práce jen sporadicky. V rozmezí let 1974-89 se objevila pouze čtyři nová vydání autorových knih.

1.1.7 Obnovení demokracie po roce 1989

K znovuobjevení Johna Steinbecka dochází po roce 1989, kdy byl v Československu obnoven svobodný knižní trh. Množství vydaných titulů lze srovnat s předchozími vlnami v období 1945-48 a v 60. letech 20. století. V rozmezí let 1991-2010 se objevilo 29 knižních titulů. Novinky představují prózy *Plameny zářivé*, *O Americe a Američanech* a *Činy krále Artuše a jeho vznešených rytířů*.

1.2 Počet českých vydání jednotlivých titulů

Zajímavou statistiku nabízí *Graf č. 2*, který znázorňuje počet českých vydání jednotlivých Steinbeckových knih. Údaje svědčí především o oblibě titulů u českých čtenářů. Nelze je však považovat za zcela směrodatné. Částečné zkrácení mohly způsobit komplikace s vydáváním autorových knih v určitých obdobích před rokem 1989 (srov. kapitola 1.1). Uvedený přehled zároveň nebere v potaz náklad jednotlivých vydání. Dominantní postavení *Hrozny hněvu* či obsazení předních příček prózami *O myších a lidech* nebo *Pláň Tortilla* nicméně nepřekvapuje.

Graf č. 2: Počet českých vydání Steinbeckových knih

1.3 Čekání na české překlady

Dílo Johna Steinbecka vznikalo po několik desítek let. Jeho knižní prvotina *Pohár zlata* pochází z roku 1929, do své smrti v roce 1968 stihl vydat téměř tři desítky titulů převážně beletrie a několika reportážních knih. Steinbeckovy knihy vycházely nicméně ještě po autorově smrti, např. nedokončený historický román *Činy krále Artuše a jeho vznešených rytířů* (srov. Malenovský, 2009)

Pokud bychom se podívali na českou edici Steinbeckova díla, nalezneme propastné rozdíly v délce, ve které čekaly jednotlivé tituly na první české vydání (viz *Graf č. 3*). Zatímco některé se u nás objevily prakticky okamžitě (např. *Toulavý autobus*, *Hrozny hněvu*, *Toulky s Charleym za poznáním Ameriky*), jiné čekaly na první české vydání několik desítek let (např. prvotina *Pohár zlata* 43 let).

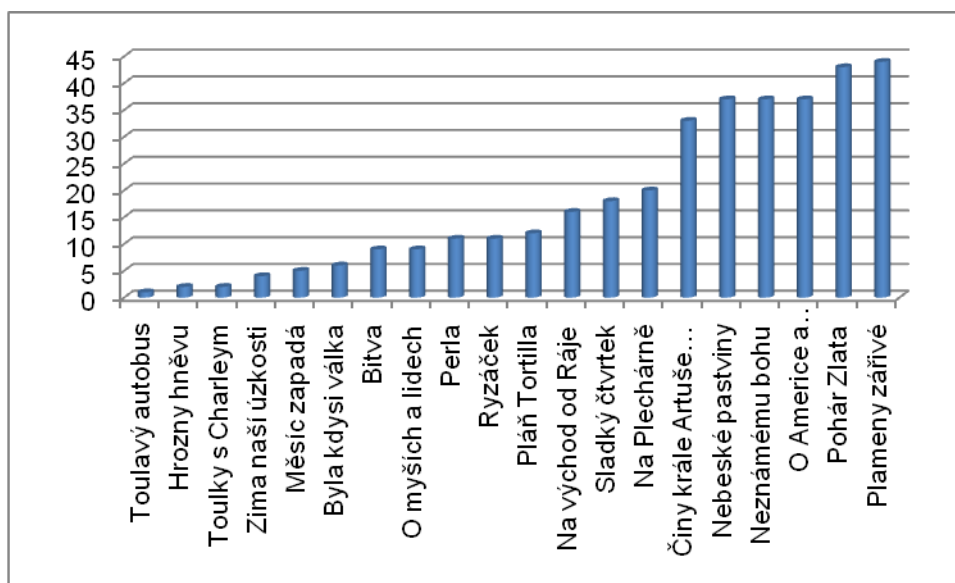
Délku čekání na český překlad bohužel nelze vysvětlit pouze kvalitou jednotlivých děl. Mezi rychle vydanými knihami sice vidíme například fenomenální *Hrozny hněvu* (po dvou letech), ale nalezneme zde také slabé práce jako *Zima naší úzkosti* nebo *Měsíc zapadá*. Naopak druhý epický vrchol autorova díla, román *Na východ od ráje*, se objevuje až po šestnácti letech nebo čtenářsky populární próza *Na Plechárně* po letech dvaceti.

Zásadní vliv na prodlevu mezi vydáním originálu a české verze měla společensko-politická situace v Československu. Osud českých překladů a jejich rychlost závisela na tom, zda se originál objevil v příhodnou dobu (srov. kapitola 1.1), nebo zda potenciální možnost vydání připadla na období „klatby“ západní literatury (zejména v 50., 70. a 80. letech minulého století).

Do současné doby bylo do češtiny přeloženo rovných dvacet Steinbeckových titulů. Mezi nimi se objevují všechna autorova nejvýznamnější díla, která výrazně ovlivnila světovou literaturu. Přesto ještě existuje několik titulů (byť spíše okrajového významu), které český čtenář nemá k dispozici.

Jsou to práce *The Long Valley* (1938), *Their Blood is Strong* (1938), *Sea of Cortez* (1941), *Bombs Away* (1942), *A Russian Journal* (1948), *The Long from The Sea of Cortez* (1951), *Positano* (1954), *Un American a New York et a Paris* (1956), *The Short Reign of Pippin IV* (1957), *Journal of Novel: The East of Eden Letters* (1969), *Working Days: The*

Journals of The Grapes of Wrath (1989) a *Zapata* (1993). Mezi zmíněnými tituly převažují texty reportážního a esejistického charakteru.

Graf č. 3: Počet let mezi vydáním originálu a českého překladu

2. Zvláštnosti, zajímavosti a odchylky české edice Steinbeckova díla

2.1 Názvy českých překladů

V českých názvech Steinbeckových děl objevujeme u některých titulů rozdíly a odchylky od původních anglických označení:

The Red Pony – Tato autorova útlá knížka, spadající jako jedna z mála v celku jeho díla do oblasti literatury pro děti a mládež, bývá do češtiny obvykle překládána jako *Ryzáček*. Odchylku představuje první vydání z roku 1948, pro něž autor překladu Křišťan Bém zvolil poněkud infantilní název *Červený koníček*, který se však neudržel.

Of Mice and Men – Jedna z nejznámějších autorových novel, běžně nesoucí český název *O myších a lidech* byla v překladu Zdenky Wattersonové (vydání z roku 1947) pojmenována biblickou narážkou *Jejich je království nebeské*. „První česká překladatelka tohoto dílka nahradila nepřenosný citát (jde o úryvek z básně Roberta Burnse, pozn. MM) citátem biblickým: ...jejich je království nebeské. Tento název vystihuje sice velmi dobře steinbeckovský kult primitivů, chudých duchem, tak příznačný i pro tuto novelu, ale přece jen posunuje její smysl“ (Vendyš, 1960, s. 110).

Tortilla Flat – Kniha, která značnou měrou přispěla v počátcích Steinbeckovy tvorby k jeho čtenářské popularitě, běžně překládána jako *Pláň Tortilla*, vyšla v roce 1947 v překladu Zdenky Wattersonové pod názvem *Slunce a víno chudých*.

In Dubious Battle – Pokud bychom přeložili název této Steinbeckovy knihy doslova, zněl by *V pochybném boji* či *V pochybné bitvě*. Název obou českých vydání (1945 a 1959) zní nicméně pouze *Bitva*. Z titulu knihy se v překladu A. J. Šťastného vytratilo hodnotící adjektivum „pochybný“. Není samozřejmě nezbytné mechanicky se držet předlohy, nicméně domníváme se, že posun v českém názvu má příčinu nikoli poetickou, nýbrž politickou. Tento Steinbeckův román patří k tomu vůbec nejslabšímu, co nositel Nobelovy ceny napsal. Kniha, která v autorově díle paradoxně tvoří předstupeň k nejslavnějším a nejzdařilejším *Hroznům*

hněvu, je příliš postižena ideologickým schematismem. V roce 1945, v době prvního českého vydání, přetrvávají příliš čerstvé zkušenosti z druhé světové války a jakékoliv zpochybňování boje nebylo v dané chvíli na místě. Proto dochází k neutralizaci „pochybnosti“, kterou však Steinbeck považoval za nutné vytknout v samém názvu románu. Nepovedená kniha má současně blízko k marxistické ideologii, která se jí v době druhého českého vydání (1959) pokusila náležitě využít k podpoře komunistické myšlenky „třídního boje“ (srov. Šťastný, 1959). Název druhého vydání se proto nemění a zůstává zachována neproblematizující varianta *Bitva*.

Burning Bright – Tato autorova nepřilíš povedená novela vyšla v českém jazyce dvakrát, poprvé v překladu Blanky Knotkové-Čapkové pod názvem *Plameny zářivé* (v roce 1994 ve společném svazku s novelou *O myších a lidech*), podruhé v roce 2008 s názvem *Čistý plamen* (překladatel Vladimír Svoboda).

2.2 Český překlad *Hroznů hněvu*

Rozsáhlý sociální román *Hroznů hněvu* představuje nejcennější Steinbeckovu knihu. Ve srovnání s ním ob stojí v rámci celé světové literatury máloco. Do složité situace se dostal jeho první český překladatel Vladimír Procházka, který stál před nutností vypořádat se s převedením specifického nářečí oklahomských farmářů do češtiny. „*Autor chtěl charakterizovat vystěhovalce co nejostřeji na pozadí obecné americké skutečnosti, a to nejen tematicky, nýbrž i jazykově. Jeho „Okiové“ mluví zvláštním dialektem, odlišným jak od interdialektu, tak od ostatních nářečí*“ (Procházka, 1963, s. 402).

Sám překladatel dále dodává: „*Řídil jsem se (...) zásadou, že překladatel je povinen transponovat cizí literární dílo do svého jazyka tak, aby překlad poskytl českému čtenáři pokud možno též výsledný dojem, jaký poskytlo originální dílo čtenáři v původním jazyku*“ (Procházka, 1963, s. 402).

Na základě těchto výchozích translatických premis se překladatel rozhodl (ve snaze o uchování autorova uměleckého záměru) k volbě východočeského nářečí. Navíc jej doplňuje některými výrazy z oblasti argotu a rčeními z pražské městské mluvy (srov. Procházka, 1963). „*A tak vznikl jakýsi jazykový amalgam, umělý hovorový jazyk, vytvořený speciálně pro překlad „Hroznů hněvu“. V kritice překladu se ozvaly hlasy pochvalné i odmítavé*“ (Procházka, 1963, s. 403).

Procházkův překlad vzbudil poměrně velkou diskuzi mezi čtenáři i v překladatelské obci. Autor pak v pozdějších vydáních románu sám přistoupil k určitým změnám textu, kdy omezil zejména užívání dialektizmů (projevilo se obzvlášť od pátého vydání z roku 1958) (Procházka, 1963).

Přes uvedené výhrady si Procházkův překlad Steinbeckova mistrovského díla udržel v českém kontextu dominantní postavení. Z deseti českých vydání *Hroznů hněvu* je devět překladů Procházkových. Jedinou výjimku představuje vydání z roku 1987, ve kterém anglický originál nově přeložil Radoslav Nenadál.

2.3 *O myších a lidech* – Divadelní hra a próza

Steinbeckova kniha *O myších a lidech* z roku 1937 je známa především jako kratší prozaický útvar. Autor ji původně napsal jako novelu. Zároveň se o ní ale vyjádřil jako o pokusu „*napsat hru, která se dá číst, nebo román, který se dá hrát... nový útvar, který přijímá něco z techniky obou (...)*“ (Vendyš, 1960, s. 110). Novelu velmi brzy převedl také do podoby

textu divadelní hry.

Tuto dvojí variantu existence díla *O myších a lidech* vzali v potaz také čeští editoři. První český překlad Steinbeckova příběhu o dvou námezdních honácích má podobu dramatického textu. V roce 1946 vyšel s podtitulem *Hra o třech dějstvích*. Dramatizovanou verzí je také vydání z roku 1965 s podtitulem *Hra o šesti obrazech*. Ostatní česká vydání Steinbeckovy knihy představují známější prozaickou verzi.

2.4 Ryzáček a Údolí bez konce

Příběh o chlapci a jeho koníkovi s názvem *Ryzáček* vydal John Steinbeck v roce 1937. O rok později nicméně vydává soubor menších próz *The Long Valley* („Údolí bez konce“), do kterého byla zařazena také předchozí kniha (tvoří přibližně třetinu svazku). V českém jazyce nicméně vychází *Ryzáček* zásadně samostatně. Důvodem je pravděpodobně adresnost prózy, která počítá, na rozdíl od souboru jako celku, s „dětským“ čtenářem. Shrnující kniha *The Long Valley* nebyla dosud česky vydána. Existuje pouze slovenská verze z roku 1961 nazvaná *Údolie bez konca* (srov. Pašteka, 1961).

Závěr

V uvedeném příspěvku předkládáme komplexní pohled na českou edici Steinbeckova literárního díla. Jak je patrné, pronikání knih tohoto významného amerického spisovatele do českého literárního kontextu nelze vyložit bez usouvztažnění ke společensko-politickému vývoji v Československu a následně České republice.

V další části textu shrnujeme zajímavosti, které souvisejí s translací anglických originálů Steinbeckových knih do českého jazyka. Za pozornost stojí především okolnosti českého překladu jednoho z nejvýznamnějších děl světové literatury vůbec, románu *Hrozny hněvu*. Protichůdná diskuse, která kolem Procházka překladu vznikla, se totiž dotýká samotných základů translatologie.

Literatura:

MALENOVSKÝ, M. Námět známý, zpracování neznámé. *Tvar*, roč. 21, č. 2, s. 22.

PAŠTEKA, J. John Steinbeck. Majster sociálnej prózy. In STEINBECK, J. *Údolie bez konca*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961. s. 203-218.

PROCHÁZKA, V. Doslov. In STEINBECK, J. *Hrozny hněvu*. Praha: SNKLU, 1963. s. 397-406.

ŠŤASTNÝ, A. J. Steinbeckova nejbojovnější kniha. In STEINBECK, J. *Bitva*. Praha: Mladá fronta, 1959. s. 267-276.

VENDYŠ, V. Trojí zastavení Johna Steinbecka u lidí kočovných. In STEINBECK, J. *O myších a lidech*. Praha: Československý spisovatel, 1960. s. 105-114.

Příspěvek vznikl za podpory specifického výzkumu Univerzity Palackého v Olomouci v rámci zpracování projektu *Aplikace moderních edukačních trendů do studia literatury pro děti a mládež se zaměřením na podporu multikulturní výchovy* (PdF_2010_049).

AMERICAN WRITER JOHN STEINBECK IN CZECH TRANSLATIONS

Summary:

The entry focuses on American writer called John Steinbeck, the Nobel Prize for Literature winner, and his books translations in the environment of the Czech Republic (or the Czechoslovak Republic in former times). We assess the Czech edition of the author's wide-ranging work in the complexity. Within the text we refer to important time periods of the Czech and Czechoslovak history which strongly influenced publishing Steinbeck's works in the Czech environment; it affected both publishing itself and the number of editions because of the political situation. In the second part of the text we deal with the unusual and interesting issues concerning certain Czech translations of the writer's books; mostly we discuss the differences in titles translations (which differ from either the original English title or other Czech titles).

Key words:

John Steinbeck, American literature, Czech language as an instrument of translation, Czechoslovakia

Kontaktní adresa:

Mgr. Martin Malenovský
KČJL PdF UP v Olomouci
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
E-mail: MartinMalenovsky@seznam.cz
Tel.: 58 563 5655